

Tarvitaanko journalismin teoriaa?*

Tarvitaanko journalismiteoriaa? Oletan, että läsnäolijat ovat asiasta hyvin tiukasti eri mieltä.

Käytännön journalistit ja journalistiksi aikovat varmaan värisevät kauhusta: heidän mielestään on jo kylliksi ongelmallista, että kaltaiseni akateemiset opettajat haluavat journalisteja koulutettavan yliopistossa – journalisteja, joiden työ on käytännöllistä ja joiden kykyä tehdä tätä käytännöllistä työtä sitoutuminen yliopistoon vain kahlehtii ja kangistaa. Ammattijournalisti tuntee uutisen näpeisään, ei siihen teorioita tarvita eikä journalismiin sopimatonta voida ikinä teorioiden avulla opettaa ammattiinsa. Journalismi etenee lyhyin, täsmällisin lausein. Jos ei pysty selittämään asiansa ydintä 25 sanalla, vastaanottajien kiinnostus herpaantuu. Ei siinä teoria auta.

Lähioppialojen edustajat taas hymyilevät merkitsevästi. Heidän mielestään journalismin teoriaa tarvitaan kipeästi, mutta sellaista tuskin syntyy. Heidän mukaansa journalismi on vulgaari, puolitieteellinen ilmiö – kylläkin kiusallisen suosittu niin opiskelijoiden kuin kansalaisten keskuudessa ylipäätään. 'Kunnon' tiede kärsii, kun mokoma puolitiede kerää huomiota. On aika osoittaa alan alkeellisuus ja palauttaa se sinne minne kuuluukin, tieteen hierarkian alarappusille. Kukaan ei kyllä ääneen tätä argumenttia julki tuo, sillä mielipide ei ole poliittisesti korrekti. Näissä saleissa ei astuta julkisesti reviirirajojen yli – mutta hyvässä seurassa voi asiaa tietenkin päivitellä.

Oma vastaukseni asettuu näiden ääriintamien väliin. Journalismi tarvitsee teoriaa ja se on kykenevä sellaisen kehittämään. Hyvä teoria perustuu systemaattiseen havainnointiin ja täsmällisiin käsitteisiin. Hyvän teorian riemu on siinä, että sen avulla ymmärrämme syvemmin, miten asiat ovat. Hyvä teoria tarjoaa selkärangan sovellutuksille, sillä mikään ei ole niin käytännöllinen kuin hyvä teoria, kuten ties kuka viisas on sanonut. Hyvä teoria myös tarjoaa eväitä huomiseen pystymällä ennustamaan, sillä sen pohjalta voi yleistää.

Australialaisella kollegallani Frank Morganilla on seinällään kuva, jossa väsynyt talonpoikaisnainen tuijottaa kameraa vihamielisesti, toinen käsi puoliksi silmien peittona. Kuvan ensimmäisessä raamissa on puhekuplakysymys "Mistä sait tämän?". Toinen raami vastaa: "Umbrialaisesta kylästä Italiasta. Aukko oli f/8 ja nopeus 1/50". Kolmannessa raamissa puhekupla sanoo: "Väärin. Otin kuvan siellä missä ihmisiltä oli viety vapaus, ja sinäkin otit vapauden." Siis yksi vastaus täynnä yksityiskohtia ja toinen, joka rakentuu kontekstista. Journalistiikalla on taipumus suosia teknisiä ratkaisuja, mutta teoria voisi ehkä auttaa muuttamaan suuntaa

* Virkaanastujaisesityelmä 27.5.1998.

ammatin hektisessä arjessakin.

Journalismi ja journalistien koulutus tarvitsevat siis teoriaa ammatillisen itseyttämyksen lisäämiseksi, journalistien integriteetin ja itsetunnon kohottamiseksi.

Journalismi tarvitsee teoriaa, koska se on tänä päivänä olennainen, keskeinen osa kansalaisten elämää ja koska se kaikessa kiistattomassa vulgaariudessaankin tarjoaa ihmisille jonkinlaisen mahdollisuuden hallita omaa elämäänsä myös välittömän arjen ulkopuolella. Journalismi tarjoaa meille perspektiivin menneeseen ja tulevaan, etäiseen ja läheiseen, se opastaa ja viihdyttää ja katkaisee arjen monotoniana.

Niin vajavaista ja raadollista kuin journalismi onkin, se kuitenkin tarjoaa tänä päivänä laajemmalle yleisölle kuin koskaan aikaisemmin ainakin jonkinlaisen mahdollisuuden osallisuuteen yhteisistä asioista. Journalismi ei ole rationaalista, lineaarista, johdonmukaista – mutta harvoin ovat sitä sen vastaanottajatkaan. Näin journalismilla on mahdollisuus päästä lähemmäksi ns. tavallista ihmistä kuin hallinnolla, politiikalla, taloudella tai klassisella tieteellä.

Mutta kovin vajavaisesti journalismi pystyy tänä päivänä haasteeseen vastamaan. Se ikäänkuin leijuu jumalaksi nostamansa ajankohtaisuuden – nykyään jo hetkenkohtaisuuden – paineissa, lopullisena tavoitteenaan reaaliaikaisuus. Ajankohtaisuuden ylijumalan mukana tulee entistä kovempi kiire, kiireen myötä riippuvuus lähteistä ja kyvyttömyys taustoittaa, selvittää, syventää. Journalistien ammatillinen keskustelu muuttuu hyvin herkästi itsekritiikin sijasta vaatimuksien esittämiseksi muille, toisen pyhän lehmän eli sananvapauden sateenvarjon alla. Sananvapaus on tärkeä asia, yksi demokratian edellytyksistä, mutta se ei ole kuin tuote kaupan hyllyllä, vaan sen käyttö edellyttää joka kerran kriittistä pohdintaa.

Journalismin teoriaa tarvitaan juuri nyt paljon kipeämmin kuin aikaisemmin. Kun journalismi modernissa muodossaan käynnistyi niin meillä kuin muualla, sillä oli selvä funktio. Journalismi pyrki muuttamaan maailmaa. Meillä Suomessa autonomian ajan journalistit olivat järjestään poliittisia vaikuttajia, ja käytännössä kaikki ideologiset vaikuttajamme toimivat viime vuosisadalla ja tämän vuosisadan alussa jonkin aikaa myös journalisteina.

Toisin on nyt, toisin on ollut jo pitkään. Journalismi on ehtimisen korostanut sitä, että se on läsnä mutta asioiden tarkkailija. Uutisten tavoitteena oli neutraali, objektiivisuuteen pyrkivä, kiihkoton asioiden kuvaus. Asiat pitää kertoa ”niinkuin ne ovat”. Mielenpito keskitetään pääkirjoituksiin ja kommentteihin, joita tekevät harvat ja valitut. Niin naiivilta kuin se ulkopuolisten korvissa kuulostaakin, tämän päivän kiireen pakkopaitaan pukeutuneen journalismin kirjaamattomana tavoitteena lienee vieläkin jonkinlainen ”ajatusten markkinapaikka”, josta sananvapauden vallitessa tosi ja arvokas informaatio erottuu arvottomasta kuin Fenix-lintu. Luonnonmenetelmällä.

Tämä on teorialonta ammattiyhdistyksestä, jolle maailma ei ole pallo vaan pan-nukakku. Tällaisen pinnallisen ammattiyhdistyksen ongelmana on myös se, että journalismi omaa erityisyyttään korostaessaan etäännytti paitsi sananvapauden suojiin lähteistään myös vastaanottajista. Unohtuu se seikka, että journalisti on aina työssään vastaanottajan asialla. Hän on saanut valtuutuksen kansalta, ja kansan kanssa hänen tulisi allianssi tehdä, ei lähteittensä.

Ilman teoriaa on vaikea myös nähdä tulevaisuuteen. Siksi journalismin taivasta synkistää näinä aikoina musta pilvi, vaikkei sen koko ulottuvuuksista ammatti-piireissä paljon puhutakaan. Tietoyhteiskunta on tullut tähän tasavaltaan vahva-

na voimana. Suomalainen journalismi on huolissaan, mutta pyrkii suhtautumaan ilmiöön kuin valokuvaaja umbrialaisen naisen kuvaan. Journalismin pyrkii sopeutumaan, opettelee utterasti tietokonetaittoa ja internetin käyttöä. Kukaan ei tohdi kysyä perimmäistä kysymystä: tarkoittaako uusi digitaalimaailma journalismin loppua?

Nyt meille sanotaan peräti julkishallinnon vahvistamisessa ohjelmissa, että todellinen demokratia elää vasta verkoissa, joissa jokaisesta vastaanottajasta voi tulla lähettäjä ja jossa globaali tietovaranto on jokaisen surffailijan ulottuvilla. Tämä lähtökohta tuo muassaan ajatuksen, että perusolemuksestaan aina yksisuuntaisen journalismin aika on ohi. Enää ei tarvita välimiehiä, mediaattoreita. Tulevaisuudessa kansalaiset tekevät lehtensä itse tilaamalla ruudulleen ainoastaan sitä mitä tuntevat tarvitsevansa: jalkapalloa jalkapalloilijalle, rockia musiikkifanille, politiikkaa niille harvoille, jotka yhä tuntevat yhteiskunnan asiat itselleen läheisiksi.

Onko todellakin näin? Muuttuvatko kaikki suomalaiset todella amatöörijournalisteiksi? Väitän, tutkimuksen tukemana, ettei digitaalimaailma journalismia tapa. Jonkun täytyy jatkossakin koota, järjestää ja jäsentää informaatiovyöryä. Itsemurhaan journalismimme voi toki päättyä, sillä sen edessä ovat poikkeuksellisen haasteelliset ajat.

• • •

Ensinnäkin mediakoneiston suuruus tuo muassaan sen, että journalismi ahdistetaan nurkkaan. Tänä päivänä mediatarjonnastamme tuskin enempää kuin 10-15 prosenttia on sitä, mikä täyttää klassisen journalismin sinänsäkin jo karkeat kriteerit. Yhä heppoisempi, yhä teollisemmin tuotettu, 'globaaliksi' mainittu viihde ympäröi journalismia, ja koska teoreettinen perusta on heiveröinen, journalismin ja journalistien ammatillinen itsetunto säröilee. Journalismi lähtee hengissä pysyäkseen kisaan mukaan ja syntyy infotainmentia, edutainmentia, mitä milloinkin – aina helposti sulavaa kuitenkin.

Aikamme journalismi ei ole pystynyt erottelemaan tekojuhlallista esitystavan ritualismia asiallisuudesta. On pelkästään hyväksi, että tv-uutisista katoaa kansallisen iltarukouksen leima, mutta on vaarallista kuvitella, että mutkikkaat yhteiskunnan asiat – kulttuuri, politiikka, talous, sosiaaliset suhteet – pitää yksinkertaistaa myyviksi, personoiduiksi paketeiksi.

Panin kulttuurin äskeisessä luettelossa ensimmäiseksi, sillä väitän, että juuri kulttuurin alueella suomalainen journalismi kokee suurimmat haasteensa lähiaikoina. Elämme maassa, joka kaksikielisyydestään huolimatta on tähän saakka ollut vahvan yhtenäiskulttuurin maa. Kielienemmistö ja kielivähemmistö jakavat sament elämisen ja olemisen peruskoordinaatit – siksi kai kieliin pohjautuvat kiistatkin näyttävät välillä kovin hengettömiltä ja pikkumaisilta, molemmin puolin rintamaa.

Emme ole kyenneet hyödyntämään mediajulkisuutta kunnon debattiin kaksikielisyyden tarjoamasta kulttuurisesta rikkaudesta. Pikemminkin olemme musealisoineet asetelmat. Lucian juhlinta toki pääsee jo suomenkieliseenkin mediaan, virpominen ruotsinkieliseen – miten olennaisia kulttuurin identifikaatiopaa-luja molemmat nyt sitten ovatkaan? Mutta vielä näyttävämmiin molemmissa vietetään amerikkalaisperäistä ystävänpäivää äiteline symboleineen...

Tämä journalismin hallinnollis-museaalinen ote kaksikielisyyteen on sikäli vaarallista, että se ennakoi vaikeuksia toiseuden kohtaamiseen tulevaisuudessa. Toiseus tulee Suomeen tulevaisuudessa aivan toisin mitoin kuin aikaisemmin: etnomaisemamme muuttuu maahanmuuttajien myötä, ideomaisemamme muuttuu, kun omat asiamme kytkeytyvät yhä vahvemmin muuhun maailmaan. Journalis-

min on pakko suhtautua toiseuteen. Tässä tilanteessa ruotsinkieliset välineet epäilemättä selviytyvät helpommin kuin suomenkieliset, sillä vähemmistöasema herkistää kuulostelevaan erilaisuutta.

Toiseuden julkistamisen historia ei ole suomalaisessa journalismissa kummallakaan puolella kielimuuria kunniakas, pikemminkin se heijastelee avuttomuutta. EU-julkisuutemme oli jättiläismäisen laajaa, mutta se vaikeni tyystin siitä ruohonjuurirasismista, jonka alan tutkija löysi päivittäin liikkueensa ihmisten parissa. Massatyöttömyyttä poteva kansa pelkäsi työpaikkojensa puolesta, pelkäsi verorahojen valuvan vääriin ja erityisesti vääränvärisiin käsiin. Journalismi julkisti jokaisen poliitikkojen ja talousmiesten EU-yskähdyksenkin, mutta ei tohtinut ottaa tätä ksenofobiaa käsiteltäväkseen.

Ei ollut poliittisesti korrektaa puhua sellaisista asioista maassa, joka halusi "päästä Eurooppaan". Tämä oli varmaan yksi selitys vaikenemiselle, mutta mukana oli muutakin. Vastuulliset, etiikkaansa pohtivat journalistit jättivät julkaisematta kansan rasistissävytteiset tunnot, koska kokivat, että he tätä tietä vain yllyttäisivät ennakkoluuloja ja aggressioita. Tämän maan journalismi ei ole oppinut kohtaamaan toiseutta ja kulttuurista moninaisuutta sen paremmin kuin yhteiskunta ylipäättään. Mutta tulevaisuudessa toiseuden kohtaamista ei voida kuitata vaikenemalla. Jos journalismilla olisi teorian tuomia valmiuksia jo nyt, se pystyisi pakottamaan hallinnon, politiikan ja talouden järjestelmät pohtimaan toiseuden kohtaamista monisyisemmin jo nyt. Kyse ei ole pelkästään maahanmuuttajista. Kyse on myös omista marginaaliryhmistämme. Vastuullinen journalismi ei voi rakentaa voittajien historian varaan.

Allianssi kansan kanssa on siis vähintään yhtä kompleksinen asia kuin se allianssi, johon suomalainen journalismi näinä päivinä enimmäkseen kiireissään ja rutiineissaan ajautuu: allianssiin vallassaolijoiden kanssa. Kansaa ei ole yhtenäinen eikä ylevä, kansa karsastaa toisenmielisiä, kansa mielistyy journalismin populaareimpiin tuotteisiin ja hyljeksii arvokkaampia. Miten tällaisen väen kanssa voi tehdä liiton? Miten ihmeessä näistä aineksista voi rakentaa teoriaa, jos peruskysymykseen palataan?

• • •

Väitän, että journalismi voi ja journalismin pitää liittoutua vastaanottajien kanssa, mutta eri iskusanojen alla kuin aikaisemmin: ei liturgiaa sananvapaudesta tai ajankohtaisuudesta, ei edes sitä taikasanaa, jota Yhdysvalloissa ja meilläkin on tarjottu täyttämään median ja kansalaisten välistä kuilua. Puhutaan public journalismista, kansalaisjournalismista, joka tietoisesti pyrkii vastaanottajien aktivoimiseen. Kansalaisjournalismi puhuu tärkeistä asioista, mutta sittenkin se ehkä käännäyttää jo käännetyt, organisoii ruohonjuurien aktivisteja rationaaliseen, konventionaaliseen kansalaisaktiivisuuteen.

Voi olla, että verkottuvassa, monikulttuurisessa, uudella tapaa eriarvoistuvassa kansankoti Suomessa ei kansaa löydy perinteisistä poliittisen toiminnan muodoista vaan sittenkin helpommin markkinapaikalta, joka vain pitää ymmärtää syvemmin. Näin minun peruskäsitteekseni nousee populaari. Klassinen journalismi on aina ottanut hienoista distanssia populaariin, joka on pikemminkin näyttäytynyt viihteen kuin journalismin alueena. Kuitenkin populaari omassa tajunnassani sopii hyvin journalismin teorian yhdeksi kulmakiveksi. Se osoittaa journalismin sekasikiön, hybridin luonteen, mutta myös siihen kätkeytävän aidon demokratian mahdollisuuden.

Populaari on paljon, paljon enemmän kuin korkeat katsoja- tai lukijaluvut. Populaari on sydämen ja järjen jakamista vastaanottajien kanssa, asettumista samal-

le tasolle niiden ristiriitaisten, erimielisten ja tunteiden kautta asioita ratkaisevien ihmisten kanssa, joiden asioista haluaa puhua ja joille haluaa puhua. Kolumbialainen tutkijaguru Jesus Martin-Barbero väittää, että populaari on yksi niistä käsitteistä, joita Eurooppa on uutterasti pyrkinyt ja pystynyt pilaamaan. Tulevaisuus on hybridien, joiden elämästä media pyrkii tekemään mahdollisimman mielekäästä, sanoo Martin-Barbero, joka myös väittää, että jokaisen tiedotusvälineen täytyy alati uudelleen kysellä omaa suhdettaan niin vastaanottajiin kuin järjestelmään, jossa toimii. Ikuisia mediastrategioita ei ole olemassakaan, sanoo Martin-Barbero.

Populaarin kautta journalismi siis näyttäytyy jatkuvana ideologisena ja normatiivisena työnä, mutta sitä pitää tehdä paitsi järjellä myös sydämellä, tunteilla. Populaarin määritelmä on aina yhteisöllinen. Se nousee oman yhteiskunnan, sen historian ja kulttuurin, oman sukupolven ja sukupuolen, kielen ja yhteisön ymmärtämisestä. Populaari perustuu yhteisöllisyyteen erontekojen kautta, ei pakkopaita konsensukseen, joka yleensä rakentuu vahvojen ehdoilla. Toiseuden näkeminen lottovoittona on populaarin alku.

Suomessa on journalismikoulutuksella eurooppalaisittain ottaen pitkät perinteet. Ala on etabloitunut. Tälle pohjalle on hyvä rakentaa, mutta tätä pohjaa sopii myös vähän tutisuttaa, panna lähtökohtiakin uusiksi Martin-Barberon ehdoituksen mukaan. Minusta teorian ja populaarin epäpyhä allianssi sopisi tällaisen uudistustyön lähtökohdaksi. Voi olla, että journalismin teorian kehittämissä jokin toinen käsite osoittautuu matkan varrella osuvammaksi. Niinhän tiede etenee. Olennaista on, että journalismia uhkaava yhdistetty pöhötys- ja näivetystauti saadaan pysäytetyksi. Jos diagnoosi onnistuu, asia voidaan ehkä puristaa 25 sanaan kuten klassinen journalismi edellyttää.